

Trausls skaistums un ledainas šausmas. Nacionālā teātra izrādes *Ilgu tramvajs* recenzija

Režisora Pētera Krilova iestudētā izrāde *Ilgu tramvajs* Nacionālajā teātrī ir veidota ar visdziļāko pietāti pret Tenesija Viljamsa tekstu, tāpēc lielu prieku sagādā kvalitāte un spriedze, kas raksturo šo darbu

HENRIETA VERHOUSTINSKA

Vakar, 12:28

RECENZIJAS

Savos Memuāros viens no izcilākajiem amerikāņu rakstniekiem Tenesijs Viljams (1911–1983) raksta: "Es vienmēr esmu rakstījis un rakstu dziļas iekšējas nepieciešamības dēļ, nevis tā iemesla dēļ, kuru apzīmē ar terminu "profesionālis", un dažkārt tas kaitē manai karjerai, bet kas galu galā ir karjera? Muļķīgs vārds. Tiesa, nav arī pretenciozāka vārda kā "aicinājums", bet patiešām man nekad nav bijis citas izejas, kā kļūt rakstniekam."

Sapnis ir izsapņots

Rakstnieka apmātība vispirms ar radošo darbu un tikai pēc tam ar seksu (Viljamss bija homoseksuāls un atzina, ka viņam grūti izdzīvot bez pieskārieniem) ir viela daudzām viņa sarunām, esejām un arī memuāriem. Ar šo dubulto apmātību rakstnieks radījis šedevrus, kuri joprojām, vairāk nekā četrdesmit gadu pēc viņa nāves, piepilda pasaules skatuves un grāmatu plauktus.

Viljamsa slavenākā luga *Ilgu tramvajs* (1947) ir septītais amerikāņu literatūras iestudējums, ko savā daiļradē paveicis režisors Pēteris Krilovs. Izrāde Nacionālajā teātrī veidota ar visdziļāko pietāti pret Viljamsa tekstu, tāpēc lielu prieku sagādā tā kvalitāte un spriedze, kas raksturo šo skatuvisko darbu. Izrādes programmā leva Struka raksta: "Tā Amerika, kura iedvesmo radošajam darbam teātrī Pēteri Krilovu, ir demokrātiska, vēsturiskus pārbaudījumus salīdzinoši tālā pagātnē pieredzējusi, cilvēciski gudra sabiedrība, kas ar iejūtību mācās izturēties pret citādo, un – ar panākumiem. "Amerikāņu sapnis", kas nu ir izsapņots." Un tā arī ir – šajā izrādē šāda Amerika ir beigusies, un šajā agonijā arī paslēpta izrādes aktualitāte.

Ilgu tramvajs ir nežēlīga luga. Tajā bez žēlastības jaunā Amerika – vitālais un kā poda vāks vienkāršais polis Stenlijs Kovaļskis – samaj "vecās" Amerikas traušo, komplicēto cilvēcību – Blanšu, kuras kā smalks zīdpapīrs plānā un zīmīgā pagātne padarījusi viņu uzņēmīgu pret visu neglīto un cietsirdīgo. Taču Maijas Doveikas Blanša atšķiras gan no Antras Liedskalniņas poētiskās, aizlauztās dvēseles Blanšas (1969, Nacionālais teātris, režisors Alfreds Jaunušans), gan no Indras Briķes nervozās neirastēniķes (2000, Dailes teātris, režisors Valdis Liepiņš), gan no Rēzijas Kalniņas seksapīlās, sulīgās un mūžīgajā vannā aprasojušās Blanšas (2008, *Teātra observatorija*, režisore Gaļina Poliščuka), gan no traušlās, izsmalcinātās un no realitātes atrautās, savām fantāzijāmoticējušās Elitas Kļaviņas Blanšas (2013, Jaunais Rīgas teātris, režisore Inese Mičule). Un pavisam noteikti tā atšķiras no Vivjenas Lī liriskās Blanšas Elijas Kazana filmā (1951).

Uz perversijas robežas

Maijas Doveikas Blanšā ir tumsa. Tie nav tikai psihiskie, daudzo pagātnes nāvju izraisītie nervu darbības traucējumi, tā ir tumsa, uz kuras klātbūtni māsas raksturā jau no agras jaunības norāda Janas Ļisovas Stella. Vistiešāk šī tumsa parādās epizodē, kurā Blanša ar varu noskūpst jauno avīžu izplatītāju, kas iemaldījies Stellas mājoklī, kurā apmetusies Blanša. Maija Doveika translē gluži vai fiziski sajūtamam uzbudinājumam, ko viņa raisa jaunais zēns. Tas sasaucas ar Stenlija vēlāk stāstīto, ka Blanša atlaista no skološanas darba, jo viņai bijusi dēka ar skolnieku, kā arī viņas pašas Mičam stāstīto par jaunajiem karavīriem, kuri nākuši pie Blanšas uz *Skaisto sapni* pēc seksuālas dabas pakalpojumiem.

Šī īpašā, uz perversijas robežas slīdošā tumsas līnija dara Blanšu skarbāku, pretrunīgāku, nekā ierasts. Izrādē ir epizode, kurā bez liekas kautrēšanās Blanša izgērbjas un pārgērbjas Stenlija pētošo acu priekšā. Šī Blanša nav tikai sapņu un neērtās realitātes sadursmes upuris, viņa pati ir neērta, pat aroganta, nicīgi izsakās par Stenliju, uz kura rēķina dzīvo ntos mēnešus. Uz šo Blanšu ir mazliet neērti skatīties, un viņas dzīve uz nenormalitātes robežas daudz ātrāk nekā citām Blanšām noslīd ārprāta pusē. Būtībā brīdī, kad Jēkaba Reiņa Stenlijs nodara Blanšai to, ko nodara, viņa vairs nav pie pilnas apziņas, tāpēc pāridarījums izskan vēl jo nežēlīgāk un briesmīgāk.

Tikai viens paņēmiens

Viljamsa uzburtā pasaule ir traušla skaistuma un ledainu šausmu, zaudētu cerību un poētisku vīziju, dzīvnieciskas seksualitātes un izsmalcinātas perversijas pasaule. Šajā pasaulē Jēkaba Reiņa Stenlijs ir vienkāršs saskaitāmais. Normāls alfa tēviņš, kurš spēj dominēt savu vienkāršo kāršu spēles partneru vidū, bet nespēj atstāt iespaidu uz Blanšu, un tas viņu pazemo. Šajā Stenlijā nav Kazana filmas Marlona Brando dzīvnieciskās plastikas, kas raisītu Blanšā negribētu iekāri, – viņš ir atraisīts un prasts, un tikai magnētiskā pievilkšanās, kas saķēdē viņu ar Janas Ļisovas Stellu, attaisno viņa atrašanos abu smalko franciskās izcelsmes māsu pasaulē.

Intervijā žurnālam *Playboy* 1973. gada aprīlī Tenesijs Viljams stāsta: "Mani "pārņēma" Blanša – saldkaislā, dēmoniskā sieviete. Tramvajā ir ļoti daudz visa kā, bet tajā nav sadisma – tas ir vienīgais sekss veids, kuru es neatbalstu. Lugā ir nežēlība, ko es

uzskatu par vienīgo nāves grēku. Vardarbība pret Blanšu nav sadisms, bet dabiska vīrieša atreibība. Stenlijs saka Blanšai: "Šo tikšanos mēs abi sarunājām jau pašā sākumā," – un viņš zina, ko runā. Viņam bija jāparāda savs pārkums pār šo sievieti, un viņš zināja tikai vienu paņēmieni, kā to izdarīt."

Jēkaba Reiņa Stenlija izcilākā epizode ir Blanšas "iekārtošana" psihiatriskajā slimnīcā izrādes finālā – no vienas puses, Stenlija dzīve pēc nodarītā turpinās, kā ierasts, no otras – bail, ka Stella noticēs Blanšai par šo Stenlija nodarījumu, un arī mazliet neērti, lai gan par vainas apziņu to tomēr nenosauksi.

Otrs izcils aktierdarbs līdžās Maijai Doveikai ir Jana Ļisova Stellas lomā. Allaž būdama lielās māsas ēnā, viņa ir atturīga un paskarba, taču tik mīloša. Viņai nav ilūziju par māsu, tomēr ir milzīga līdzjūtība. Pret vīru ir dalītas jūtas – nepatika pret viņa varmācīgo dabu, bet mīlestība pret viņa fizisko pievilcību un pieķeršanos. Stella nav mazāk jūtīga par māsu, bet pieradusi savu jūtu pasauli apvaldīt, slēpt.

Arī Gundara Grasberga Mičs ir ierakstāms ar lieliem burtiem aktiera lomu sarakstā – liels, mazliet lempīgs, tomēr gādīgs un maigs. Kad viņš uzmācas atmaskotajai Blanšai, ir tik liela netaisnības un nožēlas sajūta, it kā skatītājs pats piedzīvotu šo uzmākšanos. Arī Mičam sabrukušās Blanšas transportēšana uz slimnīcu ir sāpīgs pārdzīvojums, kas modina dusmas pret Stenliju, kurš to visu izraisījis. No teikti pieminams ir Uldis Anže fināla epizodē – viņa ārsts, kurš ieradies pakaļ Blanšai, ir apbrīnojami iekļūtīgs un labs, tik labs, ka pats raisa cerības, ka varbūt Blanšai tur, tālajā slimnīcā, nemaz neklāsies tik slikti...

Stellas virtuve

Ilgu tramvaja noskaņu Nacionālā teātra Jaunajā zālē rada scenogrāfes un tērpu mākslinieces Kristīnes Abikas skrupulozais darbs. Īpaši abu māsu tērpi – Blanšas sniegbaltās bikses, samta uzsvārcis, kleitas, lielzmēra fraka un diadēma prātā jukšanas ainā, Stellas vienkāršā, puķainā kleitiņa un zempapēžu kurpes. Šie tērpi raksturo abas māsas tikpat labi kā viņu izturēšanās. Vienkāršā, raupji tēstā Stellas virtuve, kurā notiek izrādes darbība un kurā izkārtota arī pusapaļa dušas telpa, pamazām iegūst Blanšas kāroto pustumsu, viņa apkarina lampas ar papīra abažūriem. Gaismu mākslinieces Lienītes Slišānes darbs izgaismo to, ko Blanša vēlas slēpt, – viņas ne vairs jauneklīgo vecumu –, vienlaikus tomēr atklājot Blanšas satriecošo šarmu. Savukārt komponists Aleksandrs Tomass Matjussons ne tikai pavada notiekošo uz klavierēm ar Ņūorleānai tipisko džezu un blūzu, radot mazliet tveicīgu atmosfēru, bet arī kopā ar Kaspara Aniņa Stīvu piedalās Stenlija kāršu partijās kā meksikānis Pablo.

Cilvēcības un cietsirdības sadursme, cilvēka īpatnības un saprāta sadursme, psihiskas nestabilitātes un veselīga līdz svara sadursme – šādās koordinātēs dzīvo Pētera Krilova un Tenesija Viljamsa varoņi izrādē *Ilgu tramvajs*. Mākslinieciski tās ir reālpsiholoģiskas, pat klasiskas koordinātes, kas trāpa dziļi sirdī, modinot līdzjūtību un empātiju pret citādo.